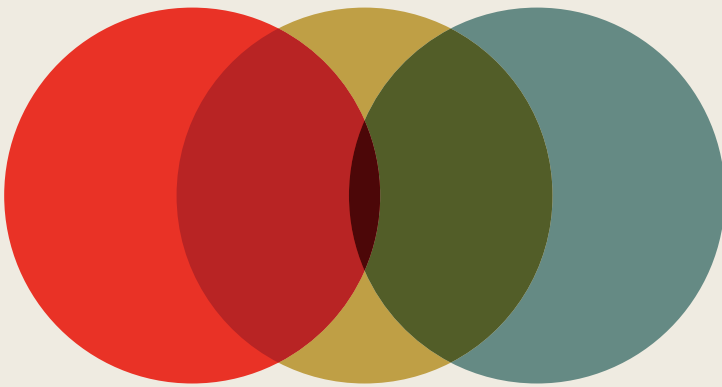


'Een van de grote denkers van onze tijd.' THE TIMES

JONATHAN SACKS

MET EEN VOORWOORD VAN PRINS CHARLES



DE KRACHT VAN IDEEËN

WOORDEN VAN GELOOF
EN WIJSHEID

Inhoud

Voorwoord door Z.K.H. prins Charles	9
Inleiding: een Da Vinci van onze eeuw, die onder ons blijft als leidsman <i>Door Henry Grunwald OBE QC, voorzitter van het Fonds voor het Erfgoed van Rabbijn Sacks</i>	11
DEEL 1: GEDACHTE VOOR VANDAAG	17
Religieuze verdraagzaamheid en globalisering, 4 april 2008	19
De eeuw van hebzucht, 3 oktober 2008	21
Internationale Herdenkingsdag voor de Holocaust, 30 januari 2010	23
Interreligieuze relaties, 19 november 2010	25
Een koninklijke bruiloft, 29 april 2011	27
De King James-bijbel, 6 mei 2011	29
De Raad van Christenen en Joden, 18 november 2011	31
Leiderschap, 29 december 2011	33
De kwetsbaarheid van de natuur, 27 september 2012	35
Geloof en rituelen, 22 maart 2013	37
Margaret Thatcher, 17 april 2013	39
Het gevaar van macht, 5 juli 2013	41
Vrijheid van meningsuiting, 9 augustus 2013	43
Geloof, 30 augustus 2013	45
Vogelgezang, 11 maart 2014	47
Schaamte- en schuldculturen, 4 november 2014	49
Democratie vanzelfsprekend vinden, 23 april 2015	51
De twee gezichten van religies, 23 november 2015	53
De goede samenleving, 19 februari 2016	55
De invloed van sociale media, 4 november 2016	57
Omgaan met verandering, 28 juni 2017	59
Onenigheid en discussie, 10 november 2017	61
Antisemitisme, 20 april 2018	63

Het leven liefhebben, 20 juni 2019	65
Racisme trotseren, 28 november 2019	67
Liefde, 14 februari 2020	69
De coronapandemie, 15 mei 2020	71
DEEL 2: CREDO	73
Naasteliefde, 26 februari 2000	75
Huwelijk, 10 juni 2000	77
Luisteren, 14 december 2002	79
Religieus fundamentalisme, 3 augustus 2004	81
Terrorisme, 9 juli 2005	84
Natuurrampen, 15 oktober 2005	87
Geloof en politiek, 10 december 2005	90
Vrijwilligerswerk, 15 juni 2005	93
Gebed, 7 januari 2006	96
Wapenstilstandsdag, 11 november 2006	99
Mislukking, 24 februari 2007	102
Goede voornemens, 5 januari 2008	105
Klimaatverandering, 5 april 2008	108
Contracten en verbonden, 23 januari 2009	111
De waarschijnlijkheid van het geloof, 27 februari 2009	114
Crisis, 29 mei 2009	117
Geloof en wetenschap, 29 augustus 2009	120
Wat we van religies kunnen leren, 31 oktober 2009	123
Confessionele scholen, 27 maart 2010	126
Boeken, 24 september 2011	129
Joods advies, 31 december 2011	132
Geluk bereiken, 28 januari 2012	134
Een waardevol leven, 5 januari 2013	137
Ouderschap, 27 juli 2013	140
Geloven, 31 augustus 2013	143
DEEL 3: ARTIKELEN	147
Overdenkingen: een jaar later, <i>The Jewish Chronicle</i> , 7 juli 2006	149
Alle geloven moeten samen opstaan tegen haat, <i>The Times</i> , 29 januari 2009	152
Een ommekeer in het verval van het hopeloze Londen, <i>The Wall Street Journal</i> , 20 augustus 2011	155

De aanslagen van 9/11 staan niet los van een bredere morele malaise, <i>The Times</i> , 8 september 2011	161
Heeft Europa zijn ziel verloren aan de markt?, <i>The Times</i> , 12 december 2011	165
Het morele dier, <i>The New York Times</i> , 24 december 2012	169
Wat maakt ons tot mens?, <i>The New Statesman</i> , 29 april 2013	172
Als ik de wereldheerser was, <i>Prospect Magazine</i> , 18 juli 2013	175
Een nieuwe beweging tegen geloofsvervolging, <i>The Wall Street Journal</i> , 12 december 2014	178
Een koninkrijk van vriendelijkheid, <i>The House Magazine</i> , 12 december 2014	181
Nostra Ætate: vijftig jaar later, <i>First Things</i> , 28 oktober 2015	184
De andere weg, <i>The Islamic Monthly</i> , 10 maart 2016	187
De woedepolitiek voorbij, <i>The Daily Telegraph</i> , 11 november 2016	190
Moraliteit is belangrijker dan ooit in een wereld die verdeeld wordt door angst en ongelooft, <i>The Daily Telegraph</i> , 1 september 2018	193
DEEL 4: HET HOGERHUIS	199
Na de troonrede (maidenspeech), 26 november 2009	201
Geloofsgemeenschappen, 29 mei 2012	205
Religie in Groot-Brittannië, 22 november 2012	208
Bedrijfsleven en maatschappij, 12 juni 2013	210
Het Midden-Oosten en Noord-Afrika, 30 oktober 2014	213
Geloofs- en godsdienstvrijheid, 16 juli 2015	216
De samenleving: gedeelde waarden en prioriteiten binnen het overheidsbeleid, 2 december 2016	219
Honderd jaar na de Balfour-verklaring, 5 juli 2017	222
Onderwijs en samenleving, 8 december 2017	224
Antisemitisme, 13 september 2018	226
DEEL 5: TOESPRAKEN EN LEZINGEN	229
Een decennium Joodse vernieuwing: installatietoespraak bij de aanstelling als de zesde opperrabbin van de Verenigde Hebreeuwse Congregaties van het Britse Gemenebest (Londen, 1 september 1991)	231
Markten en mores: de jaarlijkse Hayek-lezing bij het Instituut voor Economische Zaken (Londen, 2 juni 1998)	244

Vergeving en verzoening: toespraak tot de Millenniumtop voor wereldvrede van de Verenigde Naties (New York, 28 augustus 2000)	262
De goede samenleving: de Sint-Jorislezing in de Sint-Joriszaal van kasteel Windsor (Windsor, 5 juni 2000)	266
De vijf S'en die essentieel zijn voor onze gedeelde toekomst: toespraak tot de top voor wereldleiders van morgen tijdens het Economisch Wereldforum (Davos, 4 februari 2002)	280
Inzichten uit de Bijbel in strafrecht als concept: lezing voor de Inner Temple (Londen, 1 december 2003)	283
Over vrijheid: de Sir Isaiah Berlin-herdenkingslezing (Londen, 16 juni 2003)	295
Geloof en lot: toespraak tot de plenaire sessie van de Lambeth-conferentie (Canterbury, 28 juli 2008)	310
Een samenzijn van vele geloven: verwelkoming van paus Benedictus xvi in Groot-Brittannië (Londen, 17 september 2010)	322
Een nieuwe opperrabbijn: toespraak bij de installatie van rabbijn Ephraim Mirvis als opperrabbijn van de Verenigde Hebreeuwse Congregaties van het Britse Gemenebest (Londen, 1 september 2013)	324
Over creatieve minderheden: de zesentwintigste Erasmuslezing (New York, 21 oktober 2013)	329
De liefde die nieuw leven in de wereld brengt: toespraak tijdens een internationaal symposium over 'De complementariteit van man en vrouw' (Vaticaanstad, 17 november 2014)	345
Moraliteit uitbesteden is gevaarlijk: toespraak bij de aanvaarding van de Templeton-prijs 2016 (Londen, 26 mei 2016)	355
Het muterende virus: toespraak tot het Europees Parlement over antisemitisme (Brussel, 27 september 2017)	363
Zonder angst samen de toekomst tegemoet: TED-talk tijdens de TED-conferentie van 2017 (Vancouver, 24 april 2017)	370
Gepubliceerde werken van Jonathan Sacks	375
Index	379

Inleiding

*Een Da Vinci van onze eeuw,
die onder ons blijft als leidsman*

Mensen uit alle religies en daarbuiten betreurden het voortijdig overlijden van Hogerhuislid rabbijn Jonathan Sacks in november 2020, zijn nagedachtenis zij tot zegen. De stroom aan geschokte en bedroefde reacties sprak boekdelen over de man die hij geweest is, de invloed die hij gehad heeft, en het niet-aflatend belang van het erfgoed dat hij nalaat.

In dit boek zijn een aantal van rabbijn Sacks' vele uitzendingen, geschriften en toespraken gebundeld. De verzameling put uit een deel van al dat erfgoed, en daarmee uit de wijsheid van iemand die werd beschouwd als een man van nationaal belang, als een morele, redelijke stem en als een van de meest relevante en belangrijke filosofen en commentatoren van onze tijd, zowel binnen als buiten de Joodse gemeenschap, in Groot-Brittannië en in tal van landen wereldwijd.

Ik wil vooral Z.K.H. de Prins van Wales bedanken voor zijn hartelijke voorwoord bij deze bundel. Ik bedank ook Ian Metcalfe, voorzitter van Hodder Faith en al jaren uitgever van rabbijn Sacks, en Dan Sacker van het Fonds voor het Erfgoed van Rabbijn Sacks, die professioneel en gedreven hebben meegewerkt aan de totstandkoming van dit boek. Daarnaast wil ik de steun noemen van Lady Sacks en de familie Sacks voor dit project en het voortgaande werk van het Fonds, waarin de stem van rabbijn Sacks nog altijd doorklinkt.

Rabbijn Sacks schreef eens dat 'de mensheid in ieder tijdperk moet kiezen tussen het idee van macht en de kracht van ideeën'.¹ Zijn leven werd

¹ Jonathan Sacks, *Judaism's Life-Changing Ideas: A Weekly Reading of the Hebrew Bible* (Jeruzalem: Maggid, 2020), p. xxiii. Vertaling van de titel: 'Joodse ideeën die je leven veranderen: Een wekelijkse lezing uit de Hebreeuwse Bijbel.'

bepaald door ideeën, die van hemzelf en die van anderen. Terwijl onze tijd op aarde eindig is, leven ideeën verder in de oneindige ruimte van de tijd. Wie zijn geschriften jaren na dato leest, wordt niet alleen geraakt door zijn heldere manier van denken, morele wijsheid en welsprekendheid, maar ook door de relevantie die ze nog altijd hebben voor de wereld van vandaag.

En dat is meteen de kern van het vernuft van rabbijn Sacks. Als geen ander kon hij aan het tijdelijke het tijdloze ontlenuen. In actuele gebeurtenissen herkende hij duurzame waarden, en als die waarden erbij in dreigden te schieten, daagde hij zowel ons als de tijdgeest uit. Zijn stem zette ons stil, om even na te denken over ons gedrag als mens en als samenleving. Daarmee vormt deze bundel een commentaar op onze cultuur en samenleving in de afgelopen decennia. Daarnaast vertegenwoordigt dit boek het inspirerende en duurzame idealisme van een man die een groot deel van zijn leven heeft doorgebracht in het publiek domein.

Deel 1 van deze bundel bevat een selectie transcripten uit de serie *Thought for the Day* [‘Gedachte voor vandaag’], uitgezonden op BBC Radio 4. In dit onderdeel van *Today*, het meest invloedrijke ochtendnieuwsprogramma op de Britse radio, mag een gelovige in zo’n tweeënhalve minuut zijn of haar gedachten over een nieuwsonderwerp delen. Soms worden er vraagtekens gesteld bij de inclusiviteit van de rubriek, maar als weerwoord legde rabbijn Sacks in maart 2001² uit dat het desondanks een belangrijk onderdeel van de Radio 4-programmering was, omdat geloofsleiders hier een publiek konden bereiken buiten de grenzen van hun eigen religie. Over wat het voor hemzelf betekende om mee te werken aan *Thought for the Day* schreef hij dan ook: ‘Ik moet spreken op een manier die verschillen overbrugt en over grenzen heen communiceert,’ en dat is ‘een gewoonte die we allemaal moeten leren als we tegelijk trouw willen zijn aan onszelf en toch ruimte willen scheppen voor de mensen die anders zijn dan wij.’³ Als we deze uitzendingen nu teruglezen, kunnen we ze in een nieuw licht zien, op een manier die blijft doorklinken.

Deel 2 is een selectie uit de Credo-columns van rabbijn Sacks, zoals ze oorspronkelijk zijn verschenen in dagblad *The Times*. Als een van de eerste

2 De volledige tekst van deze specifieke *Thought for the Day*-uitzending is, net als een aantal andere, gepubliceerd in een bundel met de titel *From Optimism to Hope* (Londen: Continuum, 2004). Vertaling van de titel: ‘Van optimisme naar hoop.’

3 *Thought for the Day*-uitzending van 26 maart 2001 door rabbijn Sacks op BBC Radio 4.

vier regelmatige schrijvers van de Credo-column leverde rabbijn Sacks elke maand een column, tot hij in 2013 zijn rol als opperrabbin neerlegde. Hij hield van Credo omdat die krantenkolom een op maat gemaakte – misschien wel gewijde – ruimte schiep voor de religieuze stem binnen de vergankelijke, razendsnelle wereld van het krantenartikel. Een aantal van zijn eerste Credo-columns zijn al eens herschreven en uitgebracht als bundel⁴; de columns die gebruikt zijn voor dit boek stammen uit 2000 en daarna. Tegenwoordig maken ze niet minder indruk; integendeel. Nog steeds staan ze vol krachtige voorbeelden van Joodse wijsheid, die inzicht bieden in de wereld van nu, met alle spanningen die daar leven.

Deel 3 bevat een selectie artikelen die rabbijn Sacks schreef voor verscheidene kranten en tijdschriften. Als publiek intellectueel en als religieuze leider lette hij er altijd zorgvuldig op dat hij zichzelf niet in de politieke arena mengde, met slechts een paar uitzonderingen. Zijn doel was juist om door alles wat hij schreef een breder perspectief te schetsen, als achtergrond bij het nieuws. Het nieuws richt zich op de dag van vandaag, maar de grote geloven, en daar was hij van overtuigd, ‘herinneren ons zowel aan gisteren als aan morgen.’⁵ Hij stelde dat ze ‘ons levende gesprek met het verleden en de toekomst zijn; dus ook met die twee essentiële zaken die we “herinnering” en “hoop” noemen.’⁶ Zo schiepen zijn bijdragen altijd een groter kader voor de lezer, zetten ze actuele gebeurtenissen in een historisch licht en trokken ze er lessen uit die de levens van lezers, en die van hun nakomelingen, konden verbeteren.

Deel 4 is een selectie toespraken die hij heeft verzorgd in het Hogerhuis. Rabbijn Sacks was erg trots op zijn Britse burgerschap, en zijn benoeming als Hogerhuislid in oktober 2009 stemde hem nederig. Hij koos zijn titel ‘baron Sacks van Aldgate in de stad Londen’ als teken van zijn liefde voor het land en de stad die zijn moeder een thuis hadden geboden en zijn vader een plaats om naartoe te vluchten, weg van de Jodenvervolging in Europa. Als onafhankelijk Hogerhuislid heeft hij nooit formeel meegestemd, want hij pleitte hartstochtelijk voor de scheiding tussen geloof en politiek, een

4 Deze bundel heette *Celebrating Life: Finding Happiness in Unexpected Places*. In 2000 kwam deze uit bij Fount, en later is hij door Bloomsbury Continuum opnieuw uitgegeven, het meest recentelijk in 2017. Vertaling van de titel: ‘Het leven viert: Geluk aantreffen op onverwachte plaatsen.’

5 *Thought for the Day*-uitzending van 26 maart 2001 door rabbijn Sacks op BBC Radio 4.

6 Idem.

thema dat in veel van zijn teksten een prominente rol speelt. Met zijn bijdragen in het Hogerhuis kreeg rabbijn Sacks wel een stem, niet om beleid te maken, maar om gehoord te worden. Hij wilde ideeën delen, vanuit de hoop dat hij daarmee het openbaar debat kon verrijken en soms een beetje beïnvloeden – en dus niet omdat hij enige macht wilde uitoefenen.

Zijn toespraken richtten zich op nationale thema's: de toestand van de Britse samenleving, het belang van onderwijs, de rol van de geloofsgemeenschappen in Groot-Brittannië, en het universele recht op vrijheid van religie en geloof zijn daar sprekende voorbeelden van. Als dat nodig was, bepleitte hij specifiek de behoeften of zorgen van de Joodse gemeenschap. Dan ging het over onderwerpen zoals Israël, het ritueel slachten van dieren en de toenemende mate van antisemitisme. Zijn rol als opperrabbijn en publiek persoon zette zijn werk als Hogerhuislid onder tijdsdruk. Desalniettemin trokken zijn toespraken stevast de aandacht van medeparlementariërs: zowel leden van het Hogerhuis als van het Lagerhuis verwezen regelmatig naar zijn uitspraken, en bewezen zo de invloed van zijn woorden op het openbaar debat.

Deel 5 is een kleine selectie uit zijn vele uiteenlopende toespraken en lezingen. Rabbijn Sacks was een meesterlijk verteller van verhalen en verkondiger van ideeën, en dat bewees hij met elke toespraak die hij gaf opnieuw. Zijn inzicht en passie, en zijn diversiteit aan onderwerpen, bezorgden hem internationale faam. In veel van zijn lezingen voerden bepaalde thema's de boventoon. Vaak sprak hij over interreligieuze relaties, de relatie tussen religie en staat, de hoedanigheid van de samenleving, de betekenis van het algemeen belang, en de teloorgang van de moraliteit in de loop van de twintigste eeuw en daarna – maar ook over de manier waarop we die weer kunnen herstellen, en hoe we daarmee ons collectieve morele besef terug kunnen krijgen. Bovendien wist hij zijn universele en tegelijk zeer persoonlijke boodschap bedreven over te brengen; niet alleen sprak hij namens (en tot) alle geloven (bijvoorbeeld toen hij in 2010 paus Benedictus XVI begroette bij diens bezoek aan Groot-Brittannië), hij was ook ambassadeur van alle Joden wereldwijd (bijvoorbeeld toen hij in 2016 afreisde naar het Europees Parlement om de Europese leiders te waarschuwen voor de toenemende gevaren van het antisemitisme).

Als Tora-leraar wijdde rabbijn Sacks zijn leven aan het verrijken van de wereld met zijn inzichten in de Hebreeuwse Bijbel en het joodse geloof.⁷ Als moreel filosoof en publiek intellectueel streefde hij ernaar zijn perspectief aan te bieden op een aantal van de grootste wereldwijde uitdagingen. Hij benoemde altijd de rol die zijn geloof speelde bij de verwoording van zijn standpunten, maar werd daar in zijn denken niet door beperkt. Zodoende kon hij zowel aan Joden als aan ieder ander, gelovig of niet, laten zien hoe het geloof, niet exclusief maar inclusief, een bijdrage kon leveren aan de publieke ruimte of, in zijn eigen woorden, aan ‘het gesprek van de mensheid.’

Rabbijn Sacks heeft ons geleerd om het collectief belangrijker te vinden dan het individu – de ‘Ander’ hoger dan het ‘Ik.’ Hij benadrukte dat ‘onze gedeelde menselijkheid voorafgaat aan onze religieuze verschillen’ en dat de samenleving is ‘als bladmuziek voor vele zangpartijen.’ Zijn stem was een van de vele in dit gesprek, dit lied, en daarbij vond hij een evenwicht tussen het tijdelijke en tijdloze, op een zeldzaam barmhartige en nederige manier. Hij was een reus van onze tijd, een homo universalis zoals Da Vinci. Zijn ideeën blijven doorklinken. Ze beïnvloeden onze wereld en bieden context aan de uitdagingen waarmee we kampen. De wijsheid die vervat ligt in deze bundel, en in de uitmuntende canon aan werken van rabbijn Sacks, is de getuige van een rijk leven, en een bron van inspiratie die ons nog lang zal blijven leiden.

Door Henry Grunwald OBE QC,
Voorzitter van het Fonds voor het Erfgoed van Rabbijn Sacks
Londen, augustus 2021

⁷ Veel van zijn werk op dit terrein is te lezen in zijn serie lezingen over de Hebreeuwse Bijbel met de titel *Verbond en dialoog*, en daarnaast in zijn commentaren op het Joodse gebedenboek en de Joodse gebedenboeken voor feestdagen. Deze bundel draait vooral om het werk waarmee hij inging op maatschappelijke, culturele, economische en politieke onderwerpen, zowel in binnen- als buitenland. Een bibliografie met alle gepubliceerde werken van rabbijn Sacks is achter in deze bundel opgenomen.

Het Fonds voor het Erfgoed van Rabbijn Sacks is in het leven geroepen om het onderwijs en de ideeën van rabbijn Sacks, zijn nagedachtenis zij tot zegen, te bevorderen en bestendigen. Via www.rabbisacks.org is het digitale archief met een groot deel van de teksten van rabbijn Sacks in te zien. Ook kan het werk van het fonds daar worden gesteund. U kunt het fonds ook volgen via sociale media. We zijn aanwezig op Facebook, Twitter, Instagram en YouTube (@RabbiSacks).

DEEL 1

Gedachte voor vandaag

De hiernavolgende weergaven van *Thought for the Day* werden oorspronkelijk uitgezonden als onderdeel van het radioprogramma *Today* op BBC Radio 4.

Religieuze verdraagzaamheid en globalisering

4 april 2008

‘Onze liefde voor God moet ons brengen tot een liefde voor de mensheid.’

Gisterenavond gaf Tony Blair een belangrijke lezing over geloof en globalisering, en later dit jaar zal hij aan de Yale-universiteit in Amerika een vak over datzelfde onderwerp geven. Het zal interessant zijn de reacties te vergelijken, omdat dit typisch zo’n onderwerp is waar Groot-Brittannië en de Verenigde Staten heel anders mee omgaan. In Groot-Brittannië sprak Tony Blair, als premier, nooit openlijk over zijn geloof, hoewel hij een diepgelovig mens was, en nog altijd is. Een van zijn assistenten sprak zelfs de gevleugelde woorden: ‘Wij *doen niet aan* God.’

In Amerika is de situatie precies andersom, ondanks de principiële scheiding tussen kerk en staat die daar heerst. Iedere president van de Verenigde Staten heeft God in zijn inauguratietoespraak genoemd, van Washingtons eerste in 1789 tot aan de dag van vandaag. Eisenhower zou zelfs hebben gezegd dat een Amerikaanse president nu eenmaal in God moet geloven – en welke God dat dan precies is, maakt niet uit.

Ieder land moet zijn eigen weg naar tolerantie vinden. Sommige landen vinden die weg door over God te praten, andere door juist niet over God te praten. Dat was dan ook het echte verschil tussen de Franse en de Amerikaanse revolutie. Alexis de Tocqueville zei het aan het begin van de negentiende eeuw zo: ‘In Frankrijk zag ik religie en vrijheid bij elkaar vandaan marcheren. In Amerika zag ik ze hand in hand lopen.’

Er zijn allerlei manieren om de relatie tussen geloof en het openbare leven in kaart te brengen. Maar dat religie het openbare leven beïnvloedt staat vast – of mensen nu over God praten of niet.

De echte vraag, die keer op keer heeft weerklonken door de wandelgangen van de geschiedenis, is of we manieren kunnen vinden om met elkaar te

leven, ook als we geen manieren kunnen vinden om met elkaar te geloven of te aanbidden.

Dat is de les in het allereerste hoofdstuk van de Bijbel, waarin staat dat wij allemaal, dus ieder mens, gemaakt zijn naar Gods evenbeeld. Onze liefde voor God moet ons daarom brengen tot een liefde voor de mensheid.

Ik vind het verbijsterend dat het geloof ons verdeelt, juist in een tijd waarin globalisering ons wereldwijd dwingt om samen op te trekken. We moeten samen optrekken tegen milieuvernieling, politieke vervolging, armoede en ziekte, maar niet tegen elkaar; en al helemaal niet uit naam van de God wiens beeld wij allemaal dragen.

Daarom geloof ik dat dit de tijd is, zelfs in Groot-Brittannië, om in het openbare leven een boodschap te verspreiden van religieuze tolerantie. Want als de stem van verzoening niet spreekt zullen de stemmen van extremisme des te luider klinken.

De eeuw van hebzucht

3 oktober 2008

‘De echte vuurproef voor een samenleving is niet de afwezigheid van crises, maar het antwoord op de vraag of we er cynisch en gedesillustioneerd uit tevoorschijn komen, of juist sterker dankzij onze hernieuwde toewijding aan hooggestemde idealen.’

Volgende week vieren we als Joodse gemeenschap Jom Kipoer, de Grote Verzoendag, de heiligste dag van het Joodse jaar. De hele dag brengen we door in de synagoge, waar we vasten, schuld belijden, toegeven wat we misdaan hebben, en bidden om vergeving.

Iets zoals dat lijkt me essentieel voor de gezondheid van een cultuur. Vaak zien we dat er dingen misgaan. Toch zien we zelden dat er iemand opstaat, de verantwoordelijkheid neemt en zegt: ‘Ik had het mis. Ik heb een fout gemaakt. Dat geef ik toe. Het spijt me. En laten we nu aan de slag gaan om het recht te zetten.’

In plaats daarvan doen we iets anders. We ontkennen dat er überhaupt een probleem is. Of als dat echt niet kan, geven we iemand anders de schuld. Of we zeggen: ‘Het komt door de omstandigheden waar we geen vat op hadden.’ Het resultaat is dat we de gewoonte verliezen om eerlijk tegen onszelf te zijn.

In Amerika riep Abraham Lincoln in 1863 een nationale dag uit van vasten en gebed, midden in de Burgeroorlog. Dat was een opmerkelijk besluit. Lincoln vocht toch voor een nobel doel? Hij wilde de slavernij afschaffen. Wat zou hij, of wat zouden zijn medestanders, dan moeten belijden?

Amerika was een verscheurd land, en daarom vroeg hij het land om één dag te nemen voor bezinning en gebed. ‘Landen hebben net zo goed als mensen de plicht,’ vermeldde de proclamatie, ‘om hun zonden en wangedrag te belijden, nederig en vol verdriet, en toch vol hoop en zekerheid dat

oprecht berouw tot genade en vergeving zal leiden.' Dat was de Grote Verzoendag van Amerika.

Daardoor kon Lincoln twee jaar later zijn tweede inauguratietoespraak geven: een van de grote, helende toespraken aller tijden, waarin hij de Amerikanen opriep om 'de wonden van het land te verzorgen', en om de mensen te helpen die tijdens de oorlog hadden geleden en daar nog steeds onder leden.

Wereldwijd leven we in zware tijden en we hebben dan ook al onze innerlijke kracht nodig; niet alleen om de turbulentie te overleven, maar ook om van onze fouten uit het verleden te leren en opnieuw te beginnen. De echte vuurproef voor een samenleving is namelijk niet de afwezigheid van crises, maar het antwoord op de vraag of we er cynisch en gedesillusioneerd uit tevoorschijn komen, of juist sterker dankzij onze hernieuwde toewijding aan hooggestemde idealen.

De eeuw van hebzucht is voorbij. Zal de eeuw van verantwoordelijkheid nu beginnen? Het antwoord is ja, als we onze fouten kunnen toegeven en ons weer kunnen toewijden aan het algemeen belang. Dankzij verzoening, dat vermogen tot eerlijke zelfkritiek, kunnen we de storm doorstaan en elkaar in de ogen blijven kijken.

Internationale Herdenkingsdag voor de Holocaust

30 januari 2010

‘Geloven in God na de Holocaust kan moeilijk zijn; maar geloven in de mensheid nog veel moeilijker, want we kennen het kwaad dat mensen elkaar aandoen, en we kennen de haat die sluimert maar nooit sterft in het hart van de mens.’

Deze week was het de Internationale Herdenkingsdag voor de Holocaust, en dit jaar is er bijzondere aandacht voor een kleine groep mensen in het getto van Warschau, en voor de immense taak die ze op zich hebben genomen om het nageslacht te helpen.

Het getto van Warschau, waar honderdduizenden Joden naartoe werden verdreven, was geen afgelegen plek, ver buiten beeld van het publiek. Het getto lag dicht bij het centrum van een van de Europese hoofdsteden. 100.000 Joden stierven er aan hongersnood en ziekte; 270.000 Joden werden in veewagens naar Treblinka en andere kampen gezet, om te worden vergast, verbrand en vermalen tot as. Uiteindelijk gaven de nazi's in april 1943 het bevel dat alle overlevenden moesten worden gedood, waartegen de inwoners van het getto buitengewoon veel verzet boden. Vijf weken lang hielden ze het Duitse leger van zich af, maar toen verloren ze de strijd.

Toch had zich op dat moment al een heel ander soort verzetsdaad afgespeeld, en daar staan we dit jaar bij stil. Het idee ontsproot aan de geest van een Joodse historicus, Emanuel Ringelblum. Hij beseftte dat de nazi's anders te werk gingen dan alle eerdere bezetters van Polen. Alle anderen hadden voor het nageslacht een verslag van hun overwinningen bijgehouden. De Duitsers wilden juist ieder spoor uitwissen of vervalsen van het feit dat ze Roma, Sinti, homoseksuelen, geestelijk en lichamelijk gehandicapten en Joden grootschalig hadden vermoord.

Ringelblum begreep dat ze een systematische ontkenning van de Holocaust aan het voorbereiden waren, al terwijl die plaatsvond. In het getto verzamelde hij daarom een groep wetenschappers, docenten, journalisten, religieus leiders, kunstenaars en jongeren. Die liet hij getuigenissen optekenen van mensen in het getto, zodat de wereld op een dag zou weten wat er gebeurd was. Met elkaar verzamelden ze het ongelofelijke aantal van 35.000 documenten, verhalen, brieven, gedichten en verslagen. Die verstopten ze in blikjes en melkbussen, waar ze jarenlang bleven zitten, totdat het handjevol overlevenden liet zien waar ze te vinden waren.

Wat een verbluffende daad van vertrouwen: dat het kwaad uiteindelijk zou worden verslagen, en dat de documenten zouden worden gevonden – niet vernietigd – en dat de waarheid het laatste woord zou hebben. Geloven in God na de Holocaust kan moeilijk zijn; maar geloven in de mensheid nog veel moeilijker, want we kennen het kwaad dat mensen elkaar aandoen, en we kennen de haat die sluimert maar nooit sterft in het hart van de mens.

Ringelblum en zijn vrienden geloofden in de mensheid, en ze lieten ons een erfenis van hoop na, die helemaal intact bleef, midden in het hart van de duisternis. Wat zou ik graag willen dat wij, in onze nog altijd gespannen en onrustige tijd, dat vertrouwen en die hoop waard zijn.

Interreligieuze relaties

19 november 2010

‘... tolerantie ontstond toen mensen met sterke standpunten erkenden dat anderen, die het niet met hen eens waren, ook sterke standpunten hadden, en dat ook zij zoveel mogelijk het recht moesten hebben om daarnaar te leven.’

Vanaf aanstaande zondag komen de verschillende geloofsgemeenschappen in Groot-Brittannië bij elkaar voor een serie evenementen in het kader van de Interreligieuze Week, het jongste hoofdstuk in de geschiedenis van Britse tolerantie. Maar zo vreedzaam is het niet altijd geweest.

Groot-Brittannië was het eerste land dat zijn Joden verbande, in 1290. Pas in 1656 mochten ze weer naar hun land terugkomen. En de *Pilgrim Fathers*, die begin zeventiende eeuw van Groot-Brittannië naar Amerika voeren, waren calvinisten die hier vervolging vreesden en daar naar vrijheid streefden.

Groot-Brittannië is veranderd door één allesbepalend inzicht, waardoor het land de geboorteplaats werd van religieuze vrijheid als leerstuk. Jarenlang hadden katholieken en protestanten elkaar in heel Europa bestreden; beide partijen waren ervan overtuigd dat zij de waarheid in pacht hadden, en streefden naar de macht om hun eigen waarheid op te kunnen leggen. De vernietigende kracht daarvan was immens.

Maar uiteindelijk beseften mensen dat het niet loont om te zeggen: ‘Geloofsovertuigingen zijn belangrijk, en daarom moet iedereen precies de juiste hebben.’ In plaats daarvan kun je een andere conclusie trekken: ‘Geloofsovertuigingen zijn belangrijk, en daarom moet iedereen het recht hebben op een leven volgens zijn of haar eigen overtuiging.’

Dat inzicht zorgde ervoor dat John Locke in Groot-Brittannië het idee van tolerantie kon ontwikkelen, waar Thomas Jefferson in Amerika en Jean-Jacques Rousseau in Frankrijk zich uiteindelijk door lieten inspireren.

Met andere woorden: tolerantie ontstond toen mensen met sterke standpunten erkenden dat anderen, die het niet met hen eens waren, ook sterke standpunten hadden en dat ook zij zoveel mogelijk het recht moesten hebben om daarnaar te leven.

Dat was een van de transformerende momenten van de moderne wereld. En het is belangrijk dat we dat verhaal laten doorgaan in de eenentwintigste eeuw, want Groot-Brittannië telt meer verschillende geloofsgemeenschappen dan ooit.

Twee jaar geleden liepen we allemaal mee in een mars – christenen, joden, moslims, hindoes, sikhs, boeddhisten, jainisten, zoroastrianen en bahai – om de aandacht te vestigen op wereldwijde armoede. Een paar maanden later reisden we samen naar Auschwitz om onszelf eraan te herinneren waar haat toe kan leiden. Afgelopen zomer kwamen we bij elkaar om gezamenlijk de eigen gemeenschappen te wijden aan versterking van de burgermaatschappij.

Ik ken geen ander land op aarde waar de leiders van geloofsgenootschappen zulke sterke persoonlijke vriendschappen hebben. En het idee van de Interreligieuze Week is dat we die vriendschappen meenemen naar de praktijk, omdat ze er juist daar toe doen. Het goede nieuws over het geloof is dat het gemeenschappen kan vormen. Het geloof neemt een heleboel ‘mij’ in zich op en verandert dat in een ‘wij’. Het slechte nieuws is dat het geloof gemeenschappen ook kan verdelen in een ‘wij’ en ‘zij’. Reik komende week dus eens iemand de hand die niet bij je eigen geloof hoort. Dat is pas echt een transformerende daad.

Een koninklijke bruiloft

29 april 2011

‘Liefde is, net als geloof, de bevrijding uit eenzaamheid. Liefde is de smalle brug van ziel tot ziel die ons inspireert tot belangeloos gedrag en zelfopoffering.’

Eindelijk is het dan zo ver: de koninklijke bruiloft die niet alleen Britten, maar mensen over de hele wereld aanspreekt. Ik kom net terug van een verblijf van een week in Amerika en er was daar geen dag zonder lawine aan verhalen over prins William en Catherine, bijna alsof het jaar 1776 en de Onafhankelijkheidsverklaring helemaal nooit hadden plaatsgevonden. Op de een of andere manier was de blijdschap van het stel besmettelijk; hun houding paste precies bij onze tijd. Ontspannen, informeel, hun applaus losjes ontvangend, alsof het helemaal niet uitmaakt dat een publiek van twee miljard mensen zal toekijken, waarmee het de best bekeken ceremonie werd in de geschiedenis van de mensheid.

Dat zijn Groot-Brittannië en zijn koningshuis op hun best, als de schitterende tv-beelden en het uitgebreide ceremonieel de achtergrond vormen bij iets universeels dat de grenzen van gewoonte en cultuur overstijgt: de eenvoudige, aangrijpende aanblik van twee mensen die zich aan elkaar beloven in een verbinding van trouw en liefde, en samen op reis gaan naar dat onbekende land dat de toekomst heet, wetend, in de woorden van de psalm, dat ‘ik [...] geen gevaar [vrees], want U bent bij mij’ (Psalm 23:4).

Sinds het begin van de beschaving is het huwelijk al meer dan een privéafpraak tussen twee mensen. Het is altijd een moment geweest dat we collectief en gemeenschappelijk vieren, en vaak gepaard gaat met de plechtigheid van een religieus ritueel. En in de geschiedenis zijn er niet veel ideeën mooier dan het profetisch inzicht dat we nooit dichterbij het begrip van Gods liefde voor de mensheid zullen komen dan in de aanblik van liefde tussen man en vrouw. ‘Ik zal je voorgoed tot mijn bruid maken,’ zei

Hosea. 'Ik zal je als bruid verwerven, in recht en gerechtigheid, in liefde en ontferming. Mijn vrouw zul je zijn, want Ik beloof je trouw, en jij zult de HEER toegewijd zijn' (Hosea 2:21-22). 'Al zouden de bergen wijken,' zegt Jesaja, 'en de heuvels wankelen, mijn liefde zal nooit meer van jou wijken en mijn vredesverbond is onwankelbaar' (Jesaja 54:10). Dit waren de zegeningen die ik in gedachten had toen ik de huwelijken inzegende van mijn kinderen en hun *mazel tov* toewenste. En het zijn de zegeningen die we prins William en Catherine vandaag zeker zouden toewensen.

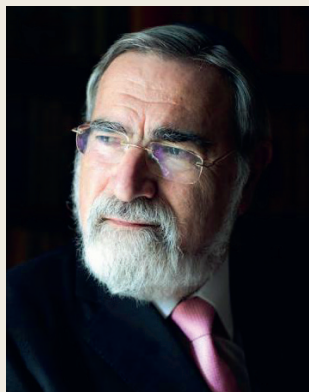
Want de vreugde die we voelen bij een bruiloft heeft iets heiligs, omdat we dan de kracht voelen van een liefde die mensen laat baden in haar warmte en die het leven op aarde zacht maakt. Liefde is, net als geloof, de bevrijding uit eenzaamheid. Liefde is de smalle brug van ziel tot ziel die ons inspireert tot belangeloos gedrag en zelfopoffering. Ik wens prins William en Catherine Gods zegen toe, en bid dat zij een zegen mogen zijn voor elkaar en voor ons allen.

De mensheid staat voor een keuze tussen het idee van macht en de macht van ideeën

Vanaf zijn aanstelling als opperrabbin in 1991 tot zijn dood in november 2020, heeft Jonathan Sacks een onschatbare bijdrage geleverd aan zowel het religieuze leven van de joodse gemeenschap als het internationale debat over vraagstukken van geloof, ethiek en moraliteit.

Dit boek bevat een boeiende selectie van zijn essays, toespraken en columns. Deze teksten zijn opvallend samenhangend, en tonen de ontwikkeling en tijdloosheid van Sacks' religieuze en filosofische ideeën. Hij reflecteert op grote thema's als macht, antisemitisme, liefde, gebed en vrijheid. Het is alsof we hem opnieuw tot ons horen spreken, en dat geeft nieuwe kracht om de uitdagingen van de wereld van vandaag aan te gaan.

Jonathan Sacks (1948-2020) was een invloedrijk denker, veelzijdig auteur, opperrabbin van Groot-Brittannië en lid van het Britse Hogerhuis. In 2016 ontving hij de prestigieuze Templetonprijs voor zijn levensbeschouwelijke bijdrage aan het maatschappelijke debat en zijn rol in de interreligieuze dialoog. Eerder verschenen van hem onder andere *Niet in Gods naam* en *Moraal*.



NUR 705



KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT